

Jon Stake borgare i Arboga

Vid mitten av 1600-talet var Arboga en av de mer betydelsefulla orterna i Mälardalen. Kontakterna med Stockholm var starka. Stadens skutskeppare gjorde ideliga resor fram och tillbaka över Mälaren för att frakta järn i ena riktningen och troligen både lyxprodukter, spannmål och andra förnödenheter i den andra. Flera Stockholmsborgare ägde gårdar i Arboga och medverkade både i handeln på orten och bergsbruket i den omgivande bergslagen.

När Jon Stake först dyker upp i mantalslängderna år 1646 bör han ha varit dryga tjugo år. En köpsven, Joen Larsson söker och får burskap i Arboga 1641. Det är inte otroligt att detta är Jon Stake. Någon med namnet Stake kan för övrigt inte hittas bland de personer som fått burskap under denna tid. Med största sannolikhet är Jon Stake född någon gång innan 1620 men om hans härkomst berättar källorna ingenting, Av allt att döma är han under 1640-talet bosatt på en tomt norr om ån. År 1650 brinner bebyggelsen "sunnan ån" ner och hit flyttar Jon senast 1652. År 1656 är han antecknad på samma gård som Erik Perssons änka. Erik Persson fick burskap i början av 1650-talet och löftesman var hans svärfader Viby Nils Eriksson. Det råder inga tvivel om att Jon Stake gifter sig med Erik Perssons änka som hette Gertrud Nilsdotter. Detta skedde säkert 1656 då en hustru står antecknad i mantalslängden från 1657. Med Erik hade hon barnen Malin och Jon om vilka berättas mer nedan.

Gertruds far, Viby Nils Eriksson, var troligen född i Viby gård strax norr om Arboga. Han blev borgare 1622 och köpte av staden en tomt vid Uppkyrkan (S:t Nikolai) i norra delen av Arboga. Nils förekommer då och då i rådhusrättens protokoll. Av allt att döma var han en av stadens köpmän och 1625 blev han anklagad av en granne för att ha infört 4 tunnor råg genom stadens tull utan att ha erlagt någon avgift och uttalat några "spotske ord" på tullnären. 1635 är både Nils och hans bror Hans vid rätten och anklagar en dråpare som har tagit livet av deras bror Lars Eriksson i Viby. En prästänka anklagar 1647 Nils för att ha låtit sin boskap smitta ner hennes så att de dog. Det var när stadens boskap släpptes samman på bete våren 1646 som smittan spreds. Det omtalas att den härjade i ett ganska stort område omkring staden och möjligen var det boskapspest eller kanske mjältbrand som de drabbats av. Trots vetskapen om den allmänna spridningen anses Nils skyldig till att prästänkans boskap dog och får böta för detta.

Jon Stake tillhörde den grupp borgare som deltog i styret av staden. Senast 1658 var han en av de 24 äldste. Han var senast 1662 en av Arbogas kämnärer. I detta ämbete medverkade han bland annat till rättskipningen i staden. Han var också från 1667 Arboga hospitals föreståndare. Möjligen ansågs inte denna syssla höra till den manliga sfären. I september detta år blir Peder Stephansson tilltalad av Jon Stake för att han kallat honom käringfogde. Peder får naturligtvis böta för detta okvädesord. Vid flera tillfällen får Jon bevaka arvsrätten efter dödsfall, troligen i egenskap av kämnär. Som kämnär fick Jon också uppdraget att 1661 uppbuda några persedlar som en Lars Gudmundsson hade pantsatt för en skuld. Lars hade därefter uppsökt Jon och skällt honom för en skälm.

Det framgår endast då och då vilka varor Jon Stake handlade med. Troligen var det i huvudsak spannmål som såldes. År 1666 framgår det att Jon hade upphandlat 18 tunnor korn och råg av en löjtnant Peder Andersson Gran. Jon ville dock inte betala den överenskomna summan eftersom han ansåg att säden inte höll den kvalitet som han förväntade. Av allt att döma är han hospitalsföreståndare fortfarande 1671 då han blir förhörd vid rådhusrätten om någon oegentlighet i redovisningen av hospitalsräkenskaperna. Troligen har han själv levererat säd till hospitalet och blivit beskylld för att ha blandat ihop sina privata räkenskaper med hospitalets, eventuellt ockrat på hospitalets pengar.

Giftermålet med Gertrud medförde som nämnts att han blev styvfader åt hennes två barn Jon och Malin. De var troligen födda någon gång mellan 1650-55. Jon själv blev far till Nils och Karin. De föddes tidigast 1657 och senast i början av 1660-talet. Det är om de båda styvbarnen som det mesta kretsar i källorna omkring Jon Stake.

Malin tycks ha varit den äldste av styvbarnen. Hon har av allt att döma haft en tämligen stor frihet att röra sig i staden redan som barn. Det omtalas vid en rättegång 1672 att hon från 1660 har gått i Erik Nilssons gård och avhänt sig varor från föräldrarnas hushåll. Framför allt rörde det sig om malt och humle samt säd som Erik Nilssons hustru lurat av henne på väg från kvarnen. Förutom detta hade Malin tagit tyger från hemmet som hamnade hos Erik Nilsson. Malin hade också tillbringat mycket tid hemma hos Erik Nilsson där hon bjudits på öl och deltagit i det umgänge som familjen hade. Vid ett tillfälle hade Malins bror kommit till Erik Nilsson och frågat efter henne men hustrun hade då svarat att hon inte var där trots att hon satt i rummet intill. Dagen efter hade modern, Gertrud kommit dit och örfilat henne och bett henne gå hem. Det uttrycks aldrig i protokollen men är väl ändå troligt att denne Erik Nilsson på något sätt var släkt med Malin. Möjligen var Erik bror med hennes moder Gertrud. Men det är också möjligt att hans hustru var den som var befryndad med Malin.

År 1669 har Malin för avsikt att åka till Stockholm, troligen för att där söka tjänst. Dagen innan hon for tog hon en svinstek från hemmet och begav sig till Erik Nilsson för att där övernatta innan hon på morgonen skulle fara till Stockholm. Svinsteken avåts av Erik Nilssons hushåll och då steken betraktades som stulen blev även Erik medskyldig till brottet. Erik Nilsson nekar till anklagelserna. Han menar att Malins berättelse beror på att han nekat Malin att bedriva otukt med Västgöta-Jon i hans hus och att hon därför vänt sig mot honom.

Resan som Malin företog resulterade även den i ett rättegångsprotokoll. När Malin hade rest till Stockholm ville Jon Stake undersöka vad hon gjorde i storstaden. Han bad därför bergsmannen Anders Embjörnsson som skulle resa till Stockholm, att efterfråga Malin och vad hon gjorde och om hon inte hade någon tjänst och försörjning, se till att hon reste hem igen.

När Anders kom till Stockholm hade skepparen på båten, Anders Hansson följt med honom till staden där de hittade Malin. Skepparen tvingade Malin till båten där hon av någon anledning tog av sig sin kjortel vilken Anders Hansson sedan tog ifrån henne och slängde på sin kajutasäng. Till sitt försvar sade skepparen att Malin betett sig som en hora och tjuv. Malin tog därefter tjänst på en annan skuta men kom tillbaka till Anders Hansson för att hämta sin kjortel i samband med att kungen skulle slås till riddare den 28 juni 1669. Även denna gång blev det bråk om kjorteln.

Det är av texten svårt att förstå vilken betydelse denna kjortel hade. Anders Hanssons avsikt var uppenbarligen att tvinga hem Malin och möjligen skulle det faktum att hon var "oklädd" tvinga henne till detta. Uppenbarligen var hon dock inte mer oklädd än att hon kunde röra sig bland andra människor. Av protokollen att döma var Malin en självständig kvinna som alls inte ville tvingas till något. Typiskt nog blir männens svar på hennes självständighetsivran att antyda ett promiskuöst leverne. Någon anklagan om lönskaläge eller hor finns inte i rådhusrättens protokoll och med all säkerhet var dessa anklaganden helt grundlösa. Så småningom gifter hon sig med drabanten Knut Stubbe.

Även styvsonen Jon Ersson hamnade inför rätten. 1672 anklagar Jon Stake de båda spelmännen Erik Olsson och Anders Svensson för att under fyra nätter ha dragit med sig styvsonen på krogarna och lurat av honom både pengar och rock. Anders Svensson får böta för det att han "med otidigt spelande på giga ådragit sig klagomål" och Jon Ersson " för olydno emot föräldrarna och förargeligt leverne med fåfång dans och annan lättsinnighet"

Inte mycket är känt om de egna barnen Karin och Nils. Karin är möjligen den äldre av dessa båda och hon blir gift med drabanten Knut Stubbe. Med honom får hon dottern Gertrud 1686. Själv dör hon 1690. Nils förekommer några gånger i domböckerna. Första gången år 1686 då han besvärar sig över skomakaren Nils Krom som har fått både sulläder och ovanläder för att tillverka ett par skor men inte gjort några. Nils var av allt att döma uppbördsman för sin rote i staden. År 1693 leverade han inte sina rotepengar till staden och sattes därför i arrest. Inte heller året därpå hade han förmått att betala in den uppbörd han gjort och skulle nu åter sättas i arrest " *Men uppå hans ödmjuka avbön, såsom och i anseende det hans fader varit här en vacker och hedersam borgare förskontes han der med så framt han här efter visar sig lydig och låter han att han vill träda uti sin salig faders fotspår*".

Både Nils och hans hustru Kerstin Persdotter avlider i mitten av 1690-talet. De är inte antecknade i dödboken men efter Nils finns en bouppteckning bevarad. Av de två efterlevande barnen Catharina och Annika återfinns den förstnämnda hos morfadern Per Bengtsson i Koverboda, Linde socken efter föräldrarnas död. Annika är antingen död eller omhändertagen på annat håll.

Bouppteckningar finns bevarade efter såväl Nils som nämnts ovan som efter Gertrud och Jon. Dessutom finns från 1693 en fördelning av den fasta egendomen mellan Jon Stake, hans barn,

styvbarn och måg. I denna framgår att gården var belägen intill Arbogaån då de olika parterna försäkrades väg genom portlidret genom gården och ner till ån. Här nämns de olika byggnader som hörde till gården. Stora köket, en bod som tröskas i, en bod vid porten, ett bryggghus, en mältesbod, svinstia, hönshus, ett privet (dass), en nattstugu med liten brudkammare i salen, stall, höskulle, en badstuga med en liten vedbod, ytterligare en bod, en stugu vid lilla framkammaren, ett fähus med skulle över. Dessutom hade man del i den så kallade Herråkern.

Av bouppteckningarna framgår att familjen var tämligen välbeställd. Av ädla metaller omtalas guldringar och en silverkanna om 62 lod. Den senare värderad till hela 155 daler. Ett flertal silverföremål omnämns och från Jons bouppteckning är en post om 95 gjutna och 32 släta silverknappar intressanta. De finns inte i Gertruds bouppteckning och möjligen var detta en av hans handelsvaror men upptagna i lösöret. Sängkläderna visar även de på en standard som inte var förbehållen flertalet av invånarna i Arboga. Här nämns bolster med "Dantziska wahr" det vill säga överdrag tillverkade i Danzig, dynor av flamskvävnad och en frisisk dyna, en vit rya och bordtäckte av västgötatyg. Nämnas kan också ett Västgötakläde med björnskin.

Kläderna visar naturligtvis också den status man hade. Här berättas om rockar med rävfoder, utterskinns muffar, vargskinnsvantar, björnskinnsmössa, mårdskinnsmössa, sidentygskjortel och sidentygsförkläde förutom de vanliga kapporna, rockarna och skinnbyxorna.

När Jon Stake vandrade i staden hade han troligen det spanska rör (spatserkäpp) med elfenbensknapp, i handen, som värderades till 6 daler. Paret gamla pistoler fick förmodligen ligga kvar hemma i kistan, Av böcker finns de förväntade, en bibel, en huspostilla, en bönebok och en manuale, den senare förmodligen någon slags religiös handledning,

Av möblerna kan här nämnas ett ovalt och två åttakantiga bord flera skåp och kistor. Dessutom fanns 3 gamla ekstolar med läder. Intressant är omnämmandet av 9 st conterfej och tavlor. Conterfeijen var målade porträtt. Det framgår inte vem som är avporträtterade men det är inte omöjligt att det rör sig om någon i familjen. I mantalslängder och kyrkböcker från Arboga omnämns nästan årligen en Conterfejare som förmodligen hade sin främsta utkomst i att måla av borgerskapet,

I uppräknigen av byggnader ovan framgår att man höll med både svin och höns. I bouppteckningen nämns även en ko och en häst. Dessutom uppräknas några slädar och åkerredskap.

Slutligen ska här nämnas ett sängbäcken (potta) i mässing efter Gertrud Nilsson. Det var inte speciellt högt värderat men ett ovanligt föremål i en bouppteckning vid denna tid.

Ättlingar till Viby Nils Eriksson i Arboga

Tabell 1

Nils Eriksson * Arboga landsförsamling Viby † 1674-03-20 Arboga

Barn:

Gertrud Nilsson † 1684-10-19 Arboga, tabell 2

Tabell 2

Gertrud Nilsson † 1684-10-19 Arboga

Gift cirka 1650 med **Erik Persson**

Barn:

Jon Eriksson

Malin Eriksson gift med Olof Berg vid infanteriet i Riga. Troligen boende där 1685

Gift cirka 1656 med **Joel Larsson Stake** * cirka 1620 † 1695-03-29 Arboga

Barn:

Nils Johansson Stake Arboga † 1696 Arboga, tabell 3

Karin Jonsdotter † 1690-03-10 Arboga, tabell 4

Tabell 3

Nils Johansson Stake * Arboga † 1696 Arboga

Gift med **Kerstin Persdotter** * Linde Koverboda † cirka 1695 Arboga

Barn:

Catharina Stake * 1692-12-11 Arboga † 1740-04-14 Hed Morskoga ägor, tabell 5

Annika Nilsson Stake * 1691 Arboga

Tabell 4

Karin Jonsdotter † 1690-03-10 Arboga

Gift med **Knut Stubbe**

Barn:

Jonas Stubbe * 1684-09-03 Arboga † 1685-12-14 Arboga

Gertrud Stubbe * 1686 Arboga

Lorens Stubbe * 1688-06-04 Arboga † 1688-08-08 Arboga

Tabell 5

Catharina Stake * 1692-12-11 Arboga † 1740-04-14 Hed Morskoga ägor

Gift med **Herman Schult** * 1680-02-28 Fellingsbro † 1767-09-16 Hed Morskoga ägor

Barn:

Katarina Hermansdotter * 1712-02-12 Hed Morskoga † 1773-09-05 Hed Bysala

NN * 1711 † 1711

Nils Hermansson * 1713-05-22 Morskoga Hed

Hans Hermansson * 1715-11-16 Hed Morskoga † 1774-03-22 Hed

Herman Hermansson * 1718-03-18 Hed Morskoga † 1718-07-27 Hed Morskoga

Christina Hermansdotter * 1719-04-23 Hed Morskoga † 1719-07-17 Hed Morskoga

Anna Hermansdotter * 1720-06-17 Hed Morskoga

Herman Hermansson * 1723-02-15 Hed Morskoga

Daniel Hermansson * 1725-05-03 Hed Morskoga